

פעולות בנק ישראל

1. סיכום המאזן של בנק ישראל לשנת 1989¹

א. מאזן בנק ישראל לסוף שנת 1989 הסתכם ב־25.6 מיליארדי ש"ח, לעומת 21.5 מיליארדים בסוף שנת 1988 — ירידה ריאלית של 1.4 אחוזים.

הדוחות הכספיים של בנק ישראל לשנת 1989 משקפים, מחד גיסא, ספיגה ממשלתית בהיקף נרחב ותנועות הון של הסקטור הפרטי, ומאידך — פעולות של בנק ישראל, שנועדו לקזז חלק מההשפעות המוניטריות של הספיגה הממשלתית ותנועות ההון.

בעקבות הפיחותים, שבוצעו בסוף דצמבר 1988 ובראשית ינואר 1989, עלו יתרות מטבע החוץ עלייה מהירה, שנבעה מיבוא הון של הסקטור הפרטי, ובמקביל ירדו ההלוואות המוניטריות שהעמיד בנק ישראל לתאגידים הבנקאיים. החל מחודש מאי נשתנתה המגמה, והסקטור הפרטי החל לרכוש מטבע חוץ מבנק ישראל. פיחות השקל ביוני 1989 (כ־5 אחוזים לעומת סל המטבעות) הקטין לזמן מה את הביקושים למטבע חוץ, אולם החל מחודש ספטמבר גבר קצב רכישות מטבע החוץ והתבטא בירידה של היתרות. בה בעת נהר הציבור לתכניות החיסכון דולר-מדר, שתשואתן באותה תקופה עלתה על זו של אפיקי חיסכון חלופיים. הדבר גרם לתאגידים הבנקאיים מחסור ניכר באמצעים נזילים, והם פנו לניצול ההלוואות המוניטריות. ההלוואות המוניטריות, שירדו בארבעת החודשים הראשונים, והגיעו בסוף אפריל לכ־200 מיליוני ש"ח, עלו במהירות מחודש מאי ואילך, והגיעו בסוף השנה לכ־4 מיליארדי ש"ח, בדומה לרמתן הריאלית בסוף 1988.

ב. הרווח הנקי הסתכם ב־987 מיליוני ש"ח, והועבר במלואו לממשלה. בשנת 1988 הסתכם הרווח הנקי ב־454 מיליוני ש"ח.

רווחי בנק ישראל גדלו השנה בכחצי מיליארד ש"ח לעומת אשתקד, כתוצאה מעלייה בת 300 מיליוני ש"ח של ההכנסות וירידה בת 200 מיליונים של ההוצאות. הרכיב העיקרי שגדל בהכנסות הן ההכנסות מהשקעת יתרות מטבע החוץ בחו"ל, וזאת כתוצאה מעליית שיעורי הריבית בעולם. הפחתת ההוצאות נובעת ברובה מירידה של פיקדונות התאגידים הבנקאיים במטבע ישראלי בבנק ישראל ומירידת שיעור הריבית ששילם בנק ישראל על פיקדונות אלו. ההכנסות נטו של בנק ישראל מהממשלה — תקבולי הריבית והפרשי ההצמדה בגין מקדמות ארוכות מועד, בניכוי ההוצאות על פיקדונות הממשלה (במטבע חוץ ובמטבע ישראלי) — ירדו בשנת 1989 ב־100 מיליוני ש"ח לעומת אשתקד.

ג. יתרות מטבע החוץ שמחזיק בנק ישראל גדלו בשנת 1989 ב־997 מיליוני דולרים, והסתכמו בסוף השנה ב־4,430 מיליונים. ההכנסות מן היתרות, במונחי דולרים, הסתכמו ב־466 מיליוני דולרים, לעומת 124 מיליונים אשתקד.

ד. האשראי נטו לממשלה קטן בשנת 1989 בסך של כ־2.5 מיליארדי ש"ח; הגורם העיקרי לכך היה ספיגת הממשלה מהמשק, בסך של כ־2.9 מיליארדי ש"ח.

ה. יתרת פיקדונות התאגידים הבנקאיים במטבע ישראלי ירדה ריאלית ב־22 אחוזים במהלך שנת 1989, בעיקר עקב הפחתת שיעורי הנזילות על פיקדונות הציבור בתאגידים הבנקאיים בפברואר

¹ הרברים פורסמו במלואם בחוברת "דינים וחשבונות כספיים לשנת 1989", פברואר 1990.

ובאוגוסט 1989, וכן עקב מתן האפשרות להחזיק 10 אחוזים נוספים מחובת הנזילות במילוה קצר מועד ביוני 1989.

ו. יתרת פיקדונות פת"ם פיצויים ירדה בכ"27 מיליוני דולרים במהלך השנה, כתוצאה מהפחתה נוספת של חובת הנזילות על פיקדונות אלו.

יתרת פיקדונות הפת"ם ירדה בכ"230 מיליוני דולרים, בעיקר עקב חסימת אפיק ההפקדה בפת"ם לימן קצוב באוגוסט 1989. במקביל הונהג אפיק של פיקדון שקלי הצמוד למטבע חוץ (פצ"ם), המשמש תחליף לפת"ם.

יתרת פיקדונות לא־תושב (פת"ח) עלתה במהלך 1989 בכ"242 מיליוני דולרים — עלייה שמרביתה (כ"150 מיליוני דולרים) היא העברה "טכנית" מפיקדונות לא־תושב שהופקדו באוצר בשנת 1984 (במסגרת חובת הנזילות) לפיקדונות לא־תושב בבנק ישראל.

ז. בשטרי הכסף והמעות שבמחזור נמשכה בשנת 1989 מגמת העלייה הריאלית — כ"9 אחוזים, לעומת 4 אחוזים אשתקד.

2. פעילות המחלקה המוניטרית

פעילות המחלקה המוניטרית התנהלה בשני מישורים: הניהול השוטף של המדיניות המוניטרית ושכלול שוק הכספים, על ידי צמצום מחיצות מינהליות, שהפרידו בין קטעי שוק שונים; זאת תוך שיתוף פעולה הדוק עם מחלקת האשראי והפיקוח על מטבע חוץ.

א. ניהול המדיניות המוניטרית²

ב־1989 הושם דגש על הורדת הריבית, כדי לצמצם את ממדי השפל בפעילות; זאת תוך מעקב מתמיד אחר המתרחש בתחום מטבע החוץ. בעקבות זאת פעל בנק ישראל במשך השנה לקיזוז חלקי של השפעות של מחזורי הציפיות לפיחות, וכדרך כלל גם לקיזוז ספיגת הממשלה. כלי המדיניות ששימשו למטרה זו היו בעיקר ההלוואות המוניטריות במכרו ובמכסה. (מאפייני ההלוואות פורטו ברוח בנק ישראל לשנת 1988, עמ' 326 ובלוחות ח'–1 וח'–2 ברוח זה.)

כלים נוספים ששימשו לניהול המדיניות הם שינויים בשיעורי נזילות (לוח ח'–3) ומכירות וקניות של מק"ם. (לפירוט הפעילות בשוק המק"ם — ראה סקירת שוק ההון, פרק ג' ולוח ח'–4 ברוח זה.) לקראת סוף השנה החל בנק ישראל בהפעלת כלי נוסף של מדיניות מוניטרית — מכירת אופציות לרכישת מטבע חוץ.

בתחילת השנה, לאחר הפיחות, החל תהליך של המרות מטבע חוץ, שהביא לפירעון ניכר של הלוואה מוניטרית, תוך ירידה מהירה של הריבית: היקף ההלוואה ירד מ־3.5 מיליארדי ש"ח בסוף דצמבר 1988 לכ־0.3 מיליארדים במאי 1989, וריבית המכרו המוניטרי ירדה מ־28.9 אחוזים ל־13.0 אחוזים (לוח ח'–2). בתקופה זו הוריד בנק ישראל את שיעורי הנזילות השקליים במטרה לקרבם לשיעורי נזילות עסקיים. במקביל ספג הבנק באמצעות המק"ם כ־0.9 מיליארד ש"ח, דבר שהאט את תהליך פירעונה של ההלוואה המוניטרית, ונועד להגדיל את יתרת המק"ם שבידי הציבור, וכך להגביר את יעילותו ככלי מדיניות מוניטרית.

² ניהול המדיניות המוניטרית בשנת 1989 מתואר ביתר הרחבה כנספח לסקירת ההתפתחויות בשוק ההון, 1989 (להלן "סקירת שוק ההון") וכן בפרק ו' של דוח זה.

לוח ח' - 1

מכסות של ההלוואות המוניטריות והמכרזים המוניטריים
(ממוצעים חודשיים, מיליוני ש"ח)

מדרגות הריבית ¹	דצמבר 1988	ינואר 1989	פברואר 1989	מארס 1989	אפריל 1989	מאי 1989	יוני 1989	יולי 1989	אוגוסט 1989	ספטמבר 1989	אוקטובר 1989	נובמבר 1989	דצמבר 1989	ינואר 1990	פברואר 1990	מארס 1990
12							681	681	681						334	בוטל
² 13																
14																
15		317	845	749	748	748	681	681	681	639	639	639	669	669	669	1,253
17														226	669	1,253
17.25	846	846	797	374	374	374	340	340	340	319	319	319	334	334	בוטל	בוטל
18																
21		634	845	749	749	749	681	681	681	639	639	639	669	669	669	569
25	845	845	845	749	749	749	681	681	681	639	639	639	669	669	669	569
29	211	211	211	187	187	187	170	170	170	159	159	159	167	167	167	142
33	254	254	254	225	225	225	204	204	204	191	191	191	200	200	200	171
במכרז	1,200	1,400	1,400	1,320	800	540	600	1,200	1,500	1,100	1,200	1,200	1,200	1,500	1,500	1,500
סך הכול	3,356	4,507	5,197	4,353	3,832	3,572	4,038	4,638	4,938	4,325	5,321	5,489	5,807	6,441	6,995	7,185

(1) הריבית על המכסות השונות הן ריביות פשוטות באחוזים ובמונחים שנתיים. חיוב הריבית נעשה אחת ל-3 חודשים.

(2) עם הפעלתה של הלוואה זו היה שיעור הריבית עליה 13.5 אחוזים. ב-12.10.89 הורדה הריבית ל-13.0 אחוזים.

לוח ח' - 2

ריבית בנק ישראל וניצול הלוואות המוניטריות של בנק ישראל

היקף הניצול (ממוצע חודשי)			שיעור הריבית על הלוואות מוניטריות			הריבית על פיקדונות בבנק ישראל		
סך הכול	במכסה'	במכרז	סך הכול	במכרז		עודפי נזילות	חובת הנזילות	התקופה
				ממוצעת	סגירה			
(מיליוני ש"ח)			(אחוזים)					
1988								
2,931	1,731	1,200	24.4	27.4	28.9	11	13.75	דצמבר
1989								
2,895	1,495	1,400	22.0	25.9	26.3	11	13.75	ינואר
1,890	490	1,400	14.8	14.6	14.9	11	13.75	פברואר
1,198	60	1,138	13.6	13.5	13.6	11	13.01	מארס
364	0	364	13.0	13.0	13.0	11	12.75	אפריל
340	13	327	13.1	13.0	13.0	11	12.75	מאי
827	227	600	10.5	10.4	10.6	6	10.00	יוני
1,385	185	1,200	11.0	10.7	10.9	6	10.00	יולי
1,505	5	1,500	9.9	9.7	9.9	6	10.00	אוגוסט
1,638	538	1,100	11.9	12.0	12.2	6	10.00	ספטמבר
3,264	2,064	1,200	14.5	15.5	16.2	6	10.00	אוקטובר
3,296	2,095	1,200	13.9	14.9	15.0	6	10.00	נובמבר
3,692	2,492	1,200	14.2	15.4	15.5	6	10.00	דצמבר
1990								
4,515	3,014	1,500	14.9	16.6	17.0	6	10.00	ינואר
5,016	3,516	1,500	15.4	17.6	17.8	6	11.25	פברואר
5,134	3,634	1,500	15.7	17.0	17.2	6	12.50	מארס

(1) כולל הלוואה מיוחדת לכיסוי גירעון נזילות.

בחודשים האחרונים של השנה פסק יבוא ההון, והחל תהליך של רכישות מטבע חוץ מבנק ישראל. כדי למנוע עלייה תלולה של הריבית, בהתחשב בהמשך המיתון בפעילות, הורים בנק ישראל, בעיקר באמצעות הלוואות מוניטריות, תוך עליית הריבית המשולמת עליהן. כך גדל היקף הלוואות בדצמבר 1989, לכ־3.7 מיליארדי ש"ח, והריבית על המכרז המוניטרי, שעמדה באוגוסט על 9.9 אחוזים, עלתה בדצמבר ל־15.5 אחוזים. כמו כן הורדו בתקופה זו שיעורי הנזילות השקליים, וקטנה במקצת יתרת המק"ם שבידי הציבור.

לוח ח' - 3
שיעורי הנזילות על פיקדונות שקליים לפי מדרגות ריבית
(אחוזים)

1990	1989			
26.4	31.8	3.8	23.2 ¹	
10	15		21	עד 6 ימים
8	8		8	מדרגה 1
2	7		13	מדרגה 2
7.5	10		12	שבוע עד 3 חודשים
4	4		4	מדרגה 1
3.5	6		8	מדרגה 2
5	7.5		9	3 חודשים עד שנה
2	2		2	מדרגה 1
3	5.5		7	מדרגה 2
3.5	5		7.5	שנה ויותר
1	1		1	מדרגה 1
2.5	4		6.5	מדרגה 2
5	7.5		7.5	פז"ק צמוד למטבע חוץ לשנה ויותר
1	1		1	מדרגה 1
4	6.5		6.5	מדרגה 2
				פיקדון צמוד למטבע חוץ (פצ"ם)
				לשנה (מס' מוגבל)
2 ⁵	67.5	67.5		מדרגה 1
1	1	1		מדרגה 2
2 ⁴	6.5	6.5		פיקדון צמוד בבנק ישראל
2 ⁰	60	60		

(1) את מיון הפיקדונות לפי תקופות ושיעורי נזילות עד 23 בפברואר 1989 ראה בדוח בנק ישראל לשנת 1988, עמ' 330.
(2) רק על הפקדות חדשות.

ב. שכלול שוק הכספים³

במשך שנת 1989 האיץ בנק ישראל את ביצוע צעדי הרפורמה בשוק הכספים. צעדים אלו שחררו מקורות למתן אשראי חופשי לציבור, ותרמו לירידת הריבית ולצמצום פערי הריבית בין סוגי האשראי השונים ובין ריבית הזכות לריבית החובה.

³ ראה פרק ב' בסקירת שוק ההון.

לוח ח' - 4

הפעילות במילווה קצר מועד, 1985 עד 1989

תאריך	מכירה	פדיונות לציבור	הספיגה או ההזרמה (-) נטו	היתרה בידי הציבור (כולל בנקים) (סוף תקופה)	היתרה בידי הבנקים (סוף תקופה)	המחזור היומי הממוצע	התשואה השנתית הממוצעת ¹ לפדיון (לפי התקופה-לפדיון בחודשים)							
							1-0	2-1	3-2	4-3	5-4	6-5	7-9	10-12
							(מיליוני ש"ח)							
1985	1,269.6	1,263.8	5.8	124.9	7.0	32.3	32.0	29.7	(אחוזים)					
1986	1,006.0	1,006.1	-0.1	158.7	10.3	21.5	21.6	22.0						
1987	3,907.4	3,338.3	569.1	828.5	20.9	15.4	15.9	16.6						
1988	2,270.9	2,654.7	-383.8	636.8	208.8	16.3	16.7	17.0	17.2	17.4	17.7			
1989	3,273.8	2,445.1	828.7	1,703.6	657.0	13.3	13.1	13.1	13.1	13.3	14.1	14.0	14.1	
ינואר	997.8	195.0	802.8	1,471.5	661.0	19.6	19.2	19.2	19.2	19.1	19.1	19.1	19.0	18.6
פברואר	452.3	111.0	341.3	1,841.2	712.0	15.8	16.1	16.2	16.3	16.3	16.4	16.4	16.4	16.6
מארס	110.2	183.5	-73.3	1,809.6	532.0	13.1	12.8	12.8	13.0	13.1	12.6	13.0	12.6	13.2
אפריל	304.2	183.5	120.7	1,947.7	617.0	12.5	12.3	12.2	12.1	12.2	12.3	12.1	12.3	12.7
מאי	247.9	329.0	-81.1	1,910.4	555.0	11.6	11.0	10.7	10.8	10.7	10.9	10.7	11.3	10.8
יוני	228.2	319.5	-91.3	1,818.9	569.0	9.9	9.2	8.9	8.7	8.9	8.9	8.9	10.5	10.8
יולי	258.9	304.2	-45.3	1,785.3	769.0	9.7	8.9	8.8	8.8	9.1	9.7	11.7	11.8	11.8
אוגוסט	240.6	337.4	-96.8	1,697.2	851.0	10.1	10.1	10.2	10.9	11.3	13.2	13.4	13.2	13.4
ספטמבר	-22.9	114.9	-137.8	1,566.5	654.0	11.0	11.5	12.0	12.1	12.8	13.0	13.3	13.5	13.5
אוקטובר	207.1	54.5	152.6	1,739.7	674.0	14.4	14.8	14.9	14.9	14.9	15.1	15.1	15.3	15.2
נובמבר	13.9	133.2	-119.3	1,629.4	520.0	14.1	14.2	14.0	14.1	14.4	14.8	15.3	15.2	15.2
דצמבר	235.6	179.4	56.2	1,703.6	657.0	17.4	16.8	16.8	16.7	17.0	17.1	17.4	17.4	17.4

(1) ממוצע של ימי חמישי.

הצעדים העיקריים בשוק הכספים היו:

(א) שני מהלכים של הפחתת שיעורי הנזילות על הפיקדונות השקליים הלא-צמודים: בסוף פברואר 1989 הורדו שיעורים אלו בכ"4 אחוזים, בממוצע, ובסוף אוגוסט — שוב בכ"4 אחוזים, בממוצע. בסוף מארס 1990 אושרה הפחתה נוספת בכ"3 אחוזים, בממוצע, צעד שהביא את שיעור הנזילות הממוצע לכ"9 אחוזים.

(ב) תקרת האשראי במטבע חוץ הוכפלה, ושונתה שיטת ההקצאה בין הבנקים, כך שאפשרות מתן האשראי על ידי הבנק הבורר תישען על היקף הפיקדונות מחו"ל שהוא מגייס. נוסף על כך הורד שיעור הנזילות על פת"ם-פיצויים מ"100 אחוזים ל"90 אחוזים (מחצית מההורדה — בסוף 1988). האשראי החופשי לתושבי ישראל, שניתן במסגרת הכסף החופשי שנוצר מהורדת שיעור הנזילות בפת"ם-פיצויים, הוצא מתקרת האשראי במטבע חוץ. כן הוצא ממסגרת התקרה אשראי ממקורות מחו"ל לתקופה של ארבע שנים ומעלה. במקביל ניתנו הקלות בתחום האשראי הישיר מחו"ל, ובתפעול קרנות האשראי המוכוונות היתה התקדמות, המקרבת את תנאיו לאלו של האשראי החופשי.

(ג) בתחילת אוגוסט 1989 הונהג פיקדון צמוד לשער החליפין לתקופה של שנה. הפרשי השער פטורים ממס, והריבית חייבת במס בשיעור מוגבל. חובת הנזילות נקבעה בתחילה ל"7.5 אחוזים בנכסים נזילים לא-צמודים ו"60 אחוזים בפיקדון צמוד למטבע חוץ בבנק ישראל. (10 אחוזים מחובת נזילות זו ניתן להחזיק באגרות חוב סחירות). שיעור הנזילות על הפקדות חדשות בפיקדון זה שונה במארס 1990: חובת הנזילות הצמודה בוטלה, ושיעור הנזילות הלא-צמודה הופחת ל"5 אחוזים. כן הופחת שיעור הנזילות על הפצ"ם החייב במס מ"7.5 אחוזים ל"5 אחוזים.

במקביל להנהגת הפצ"ם (החייב במס מוגבל), בוטל ההיתר להפקיד פת"ם לזמן קצוב משקלים. הצידוק של הנהגת הפצ"ם וביטול הפת"ם מביא לגידול המקורות למתן אשראי צמוד למטבע חוץ.

(ד) השנה ננקטו מספר פעולות, התורמות להרחבת שוק המק"ם ולשיפור סחירותו: בחודש מארס הקטין בנק ישראל את שיעור עמלות ההפצה, ובמקביל הגיע להסדר עם חברי הבורסה. על פי ההסדר התחייבו חברי הבורסה להימנע מגביית עמלת פדיון ועמלת מכירה מהציבור, וכן להגביל את עמלת הרכישה המרבית ל"0.1 אחוזים. במקביל משלם בנק ישראל לבנקים עמלת החזקה בשיעור שנתי של אחוז אחד. ביוני הוכנס בחובת ההשקעה של קופות הגמל שינוי, המאפשר להן להשקיע במק"ם 5 אחוזים מנכסיהן, כחלק מהדרישה להשקיע באגרות החוב של המדינה. עד סוף 1989 רכשו קופות הגמל מק"ם בהיקף של 150 מיליוני ש"ח בלבד.

(ה) מבנה שיעורי הנזילות על פת"ח שונה: שיעורי הנזילות על פיקדונות עד 6 ימים הועלו מ"10 אחוזים ל"15 אחוזים, ושיעורי הנזילות על פיקדונות מ"2.5 עד 5 שנים ועל פיקדונות מעל 5 שנים הורדו מ"7.5 אחוזים ל"5 אחוזים ול"2.5 אחוזים, בהתאמה. חובת הנזילות המשנית הופחתה מ"30 אחוזים ל"10 אחוזים תוך ביטול פטורים, כך שהנזילות המשנית האפקטיבית תישאר ברמה רומה.

(ו) בנובמבר 1989 החל בנק ישראל למכור אופציות לרכישת מטבע חוץ. כלי זה נועד לתרום לפיתוח השווקים העתידיים, ולהקטין את הלחצים על הריבית המקומית ועל שוק מטבע החוץ בתקופה של ציפיות לשינוי שער החליפין, והוא מאפשר התערבות של הבנק המרכזי בשוק מטבע החוץ העתידי. (תוצאות המכרזים החל מנובמבר 1989 — בנספח לסקירת שוק ההון).

ג. בנק ישראל כסוכן האוצר

בנק ישראל, כסוכן האוצר, מגייס הון לזמן בינוני ולזמן ארוך למימון תקציב המדינה ולמימון החוב הפנימי. פעילות זו מתבטאת בהנפקת אגרות חוב ובקבלת הפקדות ישירות מהמוסדות הכספיים למען האוצר. לפירוט פעילותו זו ראה פרק ד' בסקירת שוק ההון.

3. ניהול מילוות המדינה

מינהל מילוות המדינה מנהל את מילוות המדינה מרצון ואת מילוות החובה. המינהל מפעיל מערכת לרישום התקבולים ממכירת איגרות חוב וההפקדות לכיסוי תכניות חיסכון. מערכת זו גם מנהלת את פנקסי הבעלים הרשומים של מילוות המדינה הבלתי סחירים ואת פיקדונות ניירות הערך הנסחרים בבורסה, וכן מבצעת תשלומים לבעלי המילוות ולמחזיקי הפיקדונות. המינהל מנפיק את מילוות החובה על-שם, שולח את תעודות המילווה לבעליהן, ומבצע העברות מכוח הדין. הציבור הרחב יכול לקבל מידע ערכני ומפורט על כל הקשור למילוות אלה. בקופות בנק ישראל בירושלים, בתל אביב ובחיפה משלמים את תמורת מילוות המדינה שזמן פירעונם הגיע. מינהל מילוות המדינה מנהל את החוב הפנימי בגין המילוות, משערך בשביל החשב הכללי את החוב לשם הצגתו במאזן הכספי של הממשלה, ועורך תחזית תשלומים לשנים הבאות. הוא גם מנהל את תיק ניירות הערך של בנק ישראל, ומחשב את ערך התיק ואת הרווחים הנובעים מפעילות הבנק בבורסה לניירות ערך. המינהל מפעיל מערכת פדיונות ממוכנת — הרושמת, בודקת ומשלמת את מילוות הפנים ומילוות החוץ ("בונדס") שיצאו לפדיון, מוקדם וסופי.

א. ניהול מילוות מרצון ופדיון

ערך הפדיונות של המילוות מרצון הסתכם במשך 1989 בכ-4,208 מיליוני ש"ח, לעומת כ-3,082 מיליונים ב-1988. ערך התשלומים בגין פירעונות של הפקדות התאגידים הבנקאיים לכיסוי תכניות חיסכון ומשיכת הכספים לפני מועדי הפירעון הסתכם במשך השנה בכ-2,754 מיליוני ש"ח, לעומת כ-2,235 מיליון ב-1988. המקורות נטו (התקבולים פחות התשלומים) שגויסו במשך שנת 1989 לתקציב המדינה — באמצעות מילוות והפקדות בניהול בנק ישראל — הסתכמו בכ-4,824 מיליוני ש"ח, לעומת כ-5,012 מיליונים בשנת 1988. ערכם המותאם של המילוות וההפקדות שבניהול בנק ישראל לסוף שעת 1989 הגיע לכ-79 מיליארדי ש"ח — עלייה בשיעור של 34.4 אחוזים לעומת שנת 1988. המילוות והפיקדונות שבניהול בנק ישראל בסוף שנת 1989 ישולמו עד שנת 2013, בסכום מצטבר של כ-107 מיליארדי ש"ח. בחמש השנים הקרובות יגיעו לפדיון 45 אחוזים מסכום זה, בחמש השנים שלאחר מכן יגיעו לפדיון עוד 30.5 אחוזים, והיתרה (24.5 אחוזים) — בסכומים הולכים ופוחתים עד שנת 2013.

ב. הפצה, ניהול ופדיון של מילוות חובה

בשנת 1989 נמשכו ההנפקה וההפצה של תעודות מילוות החובה, בעיקר הפצתן של תעודות המילווה למימון "מבצע שלום הגליל". במשך השנה הונפקו כ-41,000 תעודות, ונשלחו לבעליהן. כרבע מיליון אורחים פנו במשך השנה אל משרדי הבנק — כ-125,000 לשם פדיון תעודות מילווה, והשאר לשם בירור פרטים על מילוות חובה, מהם כ-48,000 פנו בכתב. כ-30,000 תעודות נשלחו לאזרחים על פי פניות אישיות, ועוד כ-47,000 תעודות נשלחו על פי פניות בכתב, או לאחר איתור כתובות המוטבים. כ-25,000 אורחים פנו אל בנק ישראל לשם טיפול בתעודות מילווה שאבדו או נגנבו. במשך השנה קיבל הבנק כ-4,600 פניות להעברת בעלות על תעודות, מכוח הדין.

ערך הפדיון, הסופי והמוקדם, של תעודות מיליות החובה הסתכם במשך 1989 בכ־1,610 מיליוני ש"ח (כולל ריבית, הצמדה ותשלומים על פדיון באיחור), לעומת כ־1,066 מיליונים ב־1988.

ג. פדיון מיליות חוץ ("בונדס") בידי בנק ישראל

בנק ישראל מטפל בפדיון מוקדם של איגרות חוב של מדינת ישראל ("בונדס") ושל תעודות מדינת ישראל, המונפקות בחו"ל. לפי תקנות המיליות, מותר פדיון המוקדם של איגרות אלה בישראל (בש"ח) למוסדות ציבור ישראלים, למשקיעים מחו"ל, לתיירים ולתושבי ישראל בעלי פטור לפי הוראות הפיקוח על מטבע חוץ. כן פודה בנק ישראל איגרות חוב אלה, המוגשות לפדיון בישראל, בהגיע מועד פדיון הסופי.

היקף הפדיון וההמרה של האיגרות בישראל עלה בשנת 1989 ב־20 אחוזים, והגיע ל־66 מיליוני דולרים.

עיקר ההמרות של איגרות החוב השנה היו של מוסדות (65 אחוזים) ותיירים (28 אחוזים).

4. מחלקת האשראי והפיקוח על מטבע חוץ

א. האשראי בהכוונת בנק ישראל

מערכת האשראי המוכוון מופעלת בידי מחלקת האשראי והפיקוח על מטבע חוץ של בנק ישראל, באמצעות מערכת הבנקאות, בסיוען של ועדות, המורכבות מנציגים של משרדי הממשלה. האשראי המוכוון מיועד לסקטור היצוא, ומקורותיו העיקריים הם הבנקים המסחריים.

האשראי המוכוון ליצוא הסתכם בשנת 1989 בממוצע בכ־2,012 מיליוני דולרים, לעומת 2,050 מיליונים ב־1988 — ירידה של 1.9 אחוזים בהשוואה לעלייה בת 9 אחוזים של היצוא שמומן. מימון היצוא למעט יהלומים ירד ב־1989 בכ־2.3 אחוזים יחסית ל־1988, וזאת לעומת עלייה של 9 אחוזים ביצוא למעט יהלומים.

לוח ח' - 5

האשראי המוכוון ליצוא, 1988 ו־1989

השינוי ב־1989 לעומת 1988		1989		1988		
ממוצע שנתי	סוף השנה	ממוצע שנתי	סוף השנה	ממוצע שנתי	סוף השנה	
(אחוזים)		(מיליוני דולרים)				
6.2	15.6	663	515	624	610	הקדן למימון היצוא במט"ח
-15.5	-3.4	788	733	932	759	הקדן למימון משלוחי יצוא
						הקדן למימון משלוחי יצוא
						לזמן בינוני ולזמן ארוך
43.0	64.3	216	235	151	143	וקדן השיווק
-2.3	-1.9	1,667	1,483	1,707	1,512	סך הכול למעט יהלומים
0.6	4.4	345	333	343	319	קדן היהלומים
-1.9	-0.8	2,012	1,816	2,050	1,831	סך הכול

בינואר 1989 הוגמשו ההסדרים בקרנות היצוא: שיעור הריבית המרבי הוחלף מריבית של עד "ליבור" פלוס 2 אחוזים לריבית שבין "ליבור" פלוס אחוז אחד ועד "ליבור" פלוס 3 אחוזים, ובוטל האיסור על גביית עמלות בגין פעילות בקרנות.

בקרן היהלומים הותר לגבות גם עמלת הקצאה עד 0.5 אחוז (שינוי שחל כבר באוקטובר 1987). תקופות המימון הוגמשו כדלהלן: בקרן היצוא במטבע חוץ לא רק לרביע אלא גם עד שנה; בקרן משלוחי יצוא הוגדלה התקופה מחצי שנה לשנה.

הוגמשו ההסדרים המינהליים: בקרן משלוחי יצוא ניתן לקבל מימון בשיטה שבה הזכאות ניתנת כאחוז של מלאי רשימונים המופקדים על ידי היצואן בבנק, ולא רק לפי כל רשימון נפרד. הותר לקבל מימון מבנקים בחו"ל במסגרת הקרנות.

ב־1 באפריל 1990 הוכנסו שינויים נוספים: בוטלה מגבלת הריבית בקרנות. בקרן היהלומים רוכז כל המימון בקרן אחת, ובוטלו ההסדרים למימון נפרד של רשימוני יצוא ושל מלאי יהלומים. כן בוטלו המכסות ליהלומנים, ונקבעו מכסות לבנקים. בקרן למימון היצוא במטבע חוץ הוגמשו תקופות המימון — לכל תקופה שהיא, עד שנה. כן הוגמשו ההוראות הנוגעות למועד ניצול האשראי במהלך השנה.

ב. הפיקוח על מטבע חוץ

המפקח על מטבע חוץ בבנק ישראל פועל מכוח חוק הפיקוח על המטבע. חקיקת המשנה לפי חוק זה מתבצעת על ידי המחלקה באמצעות ההיתר הכללי לחוק הפיקוח, מערכת היתרים לקבוצות אוכלוסייה מוגדרות (היתרים לסוגים) ומערכת של היתרים ספציפיים. הפיקוח על מטבע חוץ משנה ומעדכן את ההיתר הכללי ואת ההיתרים לקבוצות מוגדרות, לפי נסיבות העניין ובכפפות למדיניות המטבע ולמדיניות המוניטרית. כמו כן קובע המפקח הוראות נוהל לבנקים הסוחרים המוסמכים, ונותן היתרים ספציפיים לתושבי ישראל לצורך פעולות במטבע חוץ בתחומים שונים: היתרים להשקעות בחו"ל, להקמת חברות בחו"ל ועוד.

במסגרת אכיפת החוק, מפעיל הפיקוח על מטבע חוץ, בשיתוף עם היועץ המשפטי לממשלה ועם המשטרה, "ועדת כופר" לטיפול בעברייני מטבע.

המחלקה מנהלת מערכות מידע מפורטות בתחומי מטבע החוץ — בין היתר, על החובות החיצוניים של מדינת ישראל ועל זרמי התשלומים והתקבולים במטבע חוץ.

בשנת 1989 נמשכה הליברליזציה בפיקוח על מטבע חוץ, ונוהלה מדיניות של הקלה בהוראות ההיתר הכללי ובמתן היתרים ספציפיים. להלן, בסדר כרונולוגי, התיקונים שבאו לידי ביטוי בהוראות הפיקוח על מטבע חוץ במהלך שנת 1989.

ינואר

1. התקופה המינימלית לקבלת הלוואות ישירות מחו"ל הופחתה מ־30 חודשים ל־24 חודשים.
2. הוגדלו הסכומים שמותר לשלם לספקים בחו"ל כמקדמות יבוא.
3. לתושבי ישראל היוצא לחו"ל הותר להוציא את הקצבת המטבע, שהוא זכאי לה לצורך נסיעה עסקית או פרטית, בשק בנקאי משוך לפקודת תושב חוץ; זאת נוסף על דרכי הוצאת המטבע שהיו מותרות עד אז.
4. במסגרת ההיתר לסוגים למימון היצוא במטבע חוץ, ניתנה ליצואנים אפשרות לקבל אשראי למימון היצוא ישירות מבנק בחו"ל, לרבות שלוחה של סוחר מוסמך, נוסף על האפשרות למימון ממערכת הבנקאות בארץ.

מ א ר ס

ניתנו הוראות בקשר לסכומים במטבע ישראלי ובמטבע חוץ, שתושב ישראל היוצא לטאבה ולדרום סיני רשאי להוציא עמו.

א פ ר י ל

התקופה המינימלית לקבלת הלוואות ישירות מחו"ל הופחתה מ־24 חודשים ל־18 חודשים. ההיטל על רכישת שירותים מיובאים הופחת מ־15 אחוזים ל־7.5 אחוזים, החל מ־19.4.1989.

י ו נ י

1. לתושב ישראל הותר לשלם תמורת טובין או שירותים שהוא מייבא לישראל — באמצעות משיכה באמצעות כרטיס אשראי בינלאומי שהנפיקה חברה כרטיסי אשראי מאושרת — עד 150 דולרים בכל 12 חודשים.
2. לתושב ישראל, המחזיר לתושב חוץ מקדמה שקיבל ממנו בגין עסקת יצוא או מכירת נכס בישראל, הותר לשלם גם ריבית סבירה, בגין התקופה שמיום קבלת המקדמה ועד להחזרתה.
3. בוטלה החובה, שחלה על היבואן, לרווח על מימון היבוא בתצהיר נפרד לכל רשימון יבוא.
4. יצואן שקיבל הלוואה מסוחר מוסמך במטבע חוץ — על פי הוראות הקרן למימון משלוחי יצוא לזמן בינוני ולזמן ארוך או על פי הקרן לקידום השיווק בחו"ל — רשאי להפקיד את ההלוואה בפיקדון תושב עו"ש (מעבר) על שמו.
5. בוטלה חובת הסוחר המוסמך לרשום בדרכונו של תושב ישראל הנוסע לחו"ל את רכישת מטבע החוץ באמצעותו.
6. לקרנות הנאמנות הותר להשקיע חלק מנכסיהן, באמצעות סוחר מוסמך, בניירות ערך חוץ, ובלבד שהיקף הרכישה לא יעלה על השיעורים שקבע הממונה על שוק ההון שבמשרד האוצר, ושהמניות תופקדנה בפיקדון תושב למשמרת בכנק.

א ו ג ו ס ט

1. לתושבי ישראל הותרו פיקדונות שקליים צמודים למטבע חוץ (פצ"ם) לתקופה של שנה, ובמקביל בוטל ההיתר שהיה לתושבי ישראל לקנות מטבע חוץ מסוחר מוסמך לצורך הפקדה בפיקדון תושב לזמן קצוב של שנה.
2. ההיתר של חברות ספנות ותעופה לרכוש מטבע חוץ תמורת מטבע ישראלי שמקורו במכירת שירותי הובלה, ולהפקידו בפיקדון לא־תושב או בחשבון בנק בחו"ל הוגבל: מעתה מותרת רכישת מטבע החוץ רק אם חברה הספנות או התעופה קיבלה את מטבע החוץ האמור בתוך שלושים יום לפני כן.
3. תושב ישראל רשאי לקבל הלוואה במטבע חוץ מתושב חוץ שאינו מוסד בנקאי, לתקופה ממוצעת של ארבע שנים ויותר — גם אם ניתנה להלוואה ערבות של סוחר מוסמך, של שלוחת סוחר מוסמך או של מבטח בישראל.
4. לתושב חוץ הותר להפקיד תמורות המתקבלות מאיגרות חוב, שהנפיקו חברות ישראליות בבורסה לניירות ערך בתל אביב (למעט תאגידים בנקאיים), אם רכש את איגרות החוב מפיקדון לא־תושב.
5. סכום מטבע החוץ שתייר, תושב חוץ, רשאי לרכוש מבנק סוחר מוסמך בנמל היצאה בישראל, בעת יציאתו לחו"ל — ללא צורך בהוכחת המרת מטבע החוץ לשקלים — הוגדל מ־100 דולרים ל־500 דולרים לכל ביקור.

נ ו ב מ ב ר

לבנקים הסותרים המוסמכים הותר לקנות מבנק ישראל ולמכור לו אופציות שמנפיק בנק ישראל, המקנות זכות לקנייה או מכירה עתידית של מטבע חוץ כנגד מטבע ישראלי.

הובהר, כי פעילות הסוחרים המוסמכים בעניין זה עם לקוחותיהם תושבי ישראל, או בינם לבין עצמם, תתבצע אך ורק במטבע ישראלי.

5. הפיקוח על התאגידים הבנקאיים⁴

א. דברים כלליים

התפתחויות שונות בשוקי הכספים וההון בשנים האחרונות הביאו לשינוי הדרגתי באופיה של פעילות הבנקים; התחרות במגזרי פעילות שונים גברה, ורמת הסיכונים שהבנקים נחשפים להם עלתה. בשנים האחרונות שוקד הפיקוח על הבנקים על התאמת שיטות הפיקוח ואמצעי השמירה על יציבותם של המוסדות הבנקאיים לתנאים המשתנים. צוות פנימי לפיתוח כלים ושיטות לניתוח יציבותם של המוסדות הבנקאיים הגיש את המלצותיו, וחלק מהן יושמו ב־1989. במקביל פועל צוות פנימי לעיצוב מחדש של מערך המידע הבנקאי לשם ייעול איסוף המידע והתאמתו לצרכים המשתנים של הפיקוח ושל מחלקות אחרות בבנק ישראל. הצוות אמור לסיים את עבודתו השנה.

דגש מיוחד שם הפיקוח על הבנקים על דרכי הניהול והבקרה של הסיכונים בבנקים. בשנת 1989 המשיך הפיקוח לעסוק אינטנסיבית בסיכוני האשראי, על רקע גידולו של היקף החובות ה"רעים", בעקבות המשך המיתון במשק והמשברים שפקדו לוויים ומגזרים שונים. השנה נקבעו כללים בדבר שיעור ההון המזערי שתאגידים בנקאיים צריכים לקיים, הבנקים נדרשו להגדיל את ההפרשה הכללית לחובות מסופקים בגין לוויים בעייתיים מסוימים, וגובשה הצעה להגבלת עסקאות עם אנשים קשורים. בפיקוח הפרטני הושם דגש על אופן ניהול האשראי בבנקים ועל דרכי הניהול והבקרה של הסיכונים השונים.

הפיקוח על הבנקים שוקד על פיתוחם של כלים לאמידת סיכוני בסיסי הצמדה, סיכוני ריבית וסיכוני נזילות. זאת לנוכח גידולה של חשיפת הבנקים לסיכונים מסוג זה, עם הליברליזציה בתנאי פעילותם והקטנת חובת הנזילות המוניטרית.

הפיקוח על הבנקים ממשיך לפעול לחיזוק הבקרה והפיקוח של השוק על התאגידים הבנקאיים בדרך של הרחבה ושכלול של המידע לציבור. השנה יושם השלב השני מתוך שלושה שעליהם הוחלט במסגרת יישום המלצות הוועדה, שעסקה במבנה הדוח השנתי של תאגיד בנקאי.

עם התקרב מועד מכירתם של הבנקים שבהסדר, נערך הפיקוח לקראת המכירה. עודכנו הקריטריונים לאישור משקיעים, וגובשה מדיניות למכירת בנקים מסוימים בנפרד מחברות האם, לשם הגברת התחרות במערכת ומירוב התמורה הכוללת ממכירת מניות הבנקים שבהסדר.

ב. ההסדרה

ההסדרה עניינה קביעת כללי התנהגות אחידים לכל הבנקים, ופרסומם באופן פורמלי ומחייב (במסגרת חוקים, צווים וחוזרים). ההוראות ניתנות בתום תהליך ממושך, שמנהל הפיקוח על הבנקים, ולאחר התייעצות בוועדה המייעצת בעניינים הנוגעים לעסקי בנקאות. השינויים העיקריים שחלו בתחום ההסדרה בשנת 1989 הם:

⁴ פירוט מלא של פעילות הפיקוח על הבנקים יובא בסקירת "מערכת הבנקאות בישראל" 1989, שיפרסם המפקח על הבנקים בבנק ישראל בתחילת יולי 1990.

— יחס הון מזערי: השנה נקבעו כללים בדבר שיעור ההון המזערי שתאגידים בנקאיים צריכים לקיים כדי להגביל את חשיפתם לסיכונים האשראי. נקבע, כי הונם של התאגידים הבנקאיים ותאגידים העוזר לא יפחת מ-8 אחוזים מהסיכום המשוקלל של רכיבי הסיכון בנכסיהם המאזניים ובסעיפים חוץ-מאזניים. המפקח רשאי, אם ימצא לנכון, לדרוש מתאגיד בנקאי מסוים יחס הון גבוה יותר. ההוראות מבוססות בעיקרן על המלצות של ועדה בינלאומית, שפורסמו בבאזל ביולי 1988, אולם בישראל הן יופעלו כבר בי-1990 אף שהוועדה המליצה על הפעלתם רק ב-1992.

בעתיד, לאחר שיגובשו כללים לאמידת הסיכונים האחרים בבנק — סיכונים ריבית, סיכונים בסיסי הצמדה וכו' — ייקבע יחס ההון המזערי שיידרש גם ביחס לרמת סיכונים אלה.

— מגבלת לווה בודד: מפני חשיבותו של הפיזור בתיק האשראי, צומצמה אפשרות החריגה המאושרת של הבנקים מההגבלות על חבות לווה בודד.

— הפרשה כללית לחובות מסופקים: בשל רמת הסיכונים הגבוהה בתיק האשראי, נתבקשו הבנקים לבצע השנה הפרשה כללית לחובות מסופקים בשיעור שלא יפחת מ-0.2 אחוז מתוך האשראי לציבור שבאחריות הבנקים. נוסף על כך הם התבקשו להאיץ את ההפרשה הכללית בגין חבויות קבוצות מסוימות של לוויים בעייתיים, כך שיתרת ההפרשה הכללית בגין אותם לוויים תעמוד בסוף 1990 על 1.5 אחוזים לפחות מסך חבויותיהם.

— הרוח השנתי של תאגיד בנקאי: במסגרת השלב השני של ההרחבות והשינויים בהוראות לדיווח השנתי, שנועדו לשפר את יכולת המשתמשים בהם לנתח את תפקוד הבנק, מצבו העסקי ויציבותו, הוכנסו השנה השינויים העיקריים דלהלן:

מתכונת הדיווח של תאגידים בנקאיים מיוחדים הותאמה לזו של תאגידים בנקאיים רגילים; זאת כדי ליצור מתכונת אחידה לכל סוגי הבנקים, בעקבות ההחלטה כי בעתיד יאוחרו גם סוגי רשיונות שונים לרשיון אחד של תאגיד בנקאי רגיל.

— במסגרת הרחבת המידע על החשיפה לסיכונים, הורחב הביאור בנושא ההפרשה לחובות מסופקים, ונדרש תיאור עקרונות ניהול הסיכונים והבקרה עליהם.

— נדרשה הרחבת המידע על עסקאות מהותיות עם צדדים קשורים.

הרחבת דרישות הדיווח לציבור ולפיקוח על הבנקים מביאה גם להאצת הקמתם ולשיפור תפקודם של מנגנוני בקרה בבנקים.

— פיקוח על עמלות: בסוף שנת 1989 מינה מנכ"ל האוצר ועדה מקצועית בינמשרדית בשיתוף נציג הפיקוח על הבנקים לבחינת נושא הפיקוח על העמלות. על פי המלצות הוועדה, יצטמצם מספר העמלות שיישארו בפיקוח; יושארו רק עמלות של שירותים חיוניים לציבור הרחב, שאין דרך חלופה לביצוען, ושיטת הפיקוח תהיה פחות מסורבלת ויותר גמישה. בר בכך יורחב הדיווח בנושא העמלות לגופי הפיקוח ולציבור, כדי לשפר את בקרתם בתחום זה.

— עמלת פירעון מוקדם: תוקן צו הבנקאות (עמלות פירעון מוקדם), הקובע שיטה חדשה לחישוב העמלה בעת פירעון מוקדם של הלוואות צמודות שאינן מוכוונות. העמלה נקבעה לראשונה על בסיס כלכלי, וזאת כדי למנוע פגיעה ביציבות הבנקים, לנוכח הציפיות לירידת שיעורי הריבית: הבנקים

חייבים על פי חוק להיענות לבקשות של לוויים לפירעון מוקדם, בעוד שאינם יכולים להקדים את פירעון הפיקדונות שגייסו ממפקידים.

— ערכויות צד שלישי: בחזור המפקח על הבנקים בעניין זה, שנועד להבטיח את הגינות טיפולם של הבנקים בערבים, נקבע, בין היתר, כי תאגיד בנקאי לא יחתים את מי שערב לאשראי בסכום או לתקופה מוגדרים, על מסמך ערבות ללא הגבלת סכום או על ערבות מתמדת. כמו כן נאסר לדרוש מן הערב את תשלום החוב לפני הדרישה מן החייב עצמו.

(4) הפרדת עסקים

בחוק הבנקאות (רישוי), התשמ"א — 1981 נאסר על תאגידים בנקאיים להחזיק אמצעי שליטה בתאגיד ריאלי בשיעור העולה על 25 אחוזים מהונו של אותו תאגיד. באוגוסט 1989 התקבל תיקון מס' 7 לחוק זה, המגביל את סך אמצעי השליטה שבנק רשאי להחזיק בתאגידים ריאליים ל-25 אחוזים מהונו. בנקים המחזיקים אמצעי שליטה כנ"ל בשיעור גבוה מזה חויבו להקטינם בהדרגה עד לשנת 1994. עם זאת מתיר החוק לתאגידים בנקאיים ששלטו או היו בעלי עניין בתאגיד ריאלי כ-31 במאס 1989, להמשיך ולשלוט בו, ובלבד שלא ירכשו אמצעי שליטה נוספים באותו תאגיד לאחר התאריך הקובע.

6. הנפקת שטרי כסף, מעות ומטבעות זיכרון

א. מחזור המטבע⁵

ערך מחזור המטבע הסתכם בסוף שנת 1989 ב-2,654 מיליוני ש"ח, לעומת 2,024 מיליונים בתחילת השנה — גידול של 31.1 אחוזים. במונחים ריאליים גדל המחזור ב-8.6 אחוזים, לעומת 3.5 אחוזים בשנה הקודמת — אולם עלייה זו אינה גבוהה יחסית לשנים 1985, 1986 ו-1987, שבהן גדל המחזור ריאלי ב-40.3, 54.8, וב-20.8 אחוזים, בהתאמה. חלק השטרות בערך המחזור הוא 96 אחוזים, וחלק המעות — 4 אחוזים בלבד.

ערך שטרי הכסף במחזור הסתכם בסוף השנה ב-2.6 מיליארדי ש"ח, ומספרם (לא כולל 1 ש"ח, שהנפקתו הסתיימה) הגיע ל-63.6 מיליוני יחידות, לעומת 52.5 מיליונים בתחילת השנה. ערך מחזור המעות הסתכם בסוף 1989 ב-103.7 מיליוני ש"ח, לעומת 93.6 מיליונים בסוף 1988 — גידול של 10.8 אחוזים. מספר המעות במחזור גדל מ-432.5 מיליוני יחידות ל-479.4 מיליונים. הצריכה בשנת 1989 הסתכמה ב-46.9 מיליוני יחידות, לעומת 67.7 מיליונים בשנה הקודמת (ירידה של 31 אחוזים).

ב. הנפקת שטרות ומעות

1. מטבע בעריך 5 ש"ח: ב-2 בינואר 1990 הונפק למחזור מטבע חדש בעריך 5 ש"ח. המטבע החליף את השטר בעריך זה, וביום הנפקתו הפסיק בנק ישראל להנפיק שטרות באותו עריך.
2. השטר בעריך 100 ש"ח: הונפקה מהדורה חדשה. בחודש ינואר 1990 החל בנק ישראל מנפיק למחזור מהדורה חדשה של שטרות בני 100 ש"ח, שנרפסה בהתאם לצורכי המלאי. השטרות החדשים

⁵ למידע נוסף ולוחות מפורטים בתחום הנפקת המטבע ראה: בנק ישראל, מחלקת המטבע, סקירה שנתית — 1989, ירושלים, מארס 1990.

שונים במידת מה מן הישנים בני אותו עריך, כמתחייב מחילופי הגברי בתפקידי נגיד בנק ישראל ויו"ר המועצה המייעצת; כן הוכנסו כמה שיפורים טכנולוגיים.

3. מטבעות רגילים למחזור — התשמ"ט: כל המטבעות מסדרות השקל (מטבעות רגילים) לשנת התשמ"ט הוטבעו במטבעה בירושלים. בשנת התשמ"ט הונפקו, זו הפעם החמישית, גם מטבעות חנוכה למחזור. על המטבעות מופיעה בצד הערך חנוכייה זעירה והמלה "חנוכה" בעברית ובאנגלית; צד הנושא נשאר ללא שינוי. כל הכמויות הוטבעו במטבעה בירושלים.

4. מטבעות למחזור המנציחים אישים: בהתאם לנוהג להנפיק מטבעות המנציחים אישים, שדיוקניהם הופיעו על שטרות המוצאים מן המחזור, יונפק במהלך התש"ן מטבע בערך 5 שקלים חדשים עם דיוקנו של לוי אשכול.

5. מטבעות זיכרון ומטבעות מיוחדים: לקראת יום העצמאות התשמ"ט הונפק, במהדורת זהב ובשתי מהדורות כסף, מטבע שנושא "ארץ חמדה". בצד הנושא של המטבע מופיע צבי על רקע יסודות יערניים והמלים "ואתן לך ארץ חמדה" (ירמיהו ג' 19).

לקראת חג החנוכה התש"ן הונפק מטבע כסף בשתי מהדורות, ועליו חנוכייה קדומה מפרס. זהו המטבע הרביעי מסוגו בסדרת השקל החדש.

כן הונפק בשנת 1989 המטבע השמיני בסדרת "אתרים בארץ הקודש", שהוקדש ליפו. הונפקו שתי מהדורות כסף ומהדורת זהב. למטבע זה, כמו לאחרים בסדרה, 12 צלעות.

כמדי שנה בשנה הונפקה במהלך שנת התשמ"ט סדרת המטבעות שבמחזור במהדורה מיוחדת, בעובי כפול (piefort), ובצד הנושא של כל מטבע מגן דוד זעיר. ההרכב המתכתי של הסדרה זהה להרכב המטבעות שבמחזור.

ג. הוועדה לתכנון שטרי כסף, מעות ומטבעות זיכרון

ועדה זו מייעצת לנגיד הבנק בכל הקשור לבחירת הנושאים, המוטיבים ועיצוב שטרי הכסף, המעות ומטבעות הזיכרון. היא מתמנה בידי הנגיד, ובין חבריה אנשי אקדמיה, אמנים, עיתונאים ואנשי ציבור.

ד. קטלוג השטרות והמטבעות של ישראל

בתחילת 1990 הוציאה מחלקת המטבע לאור קטלוג מקיף של השטרות והמטבעות של ישראל. בקטלוג תיאור מלא, בעברית ואנגלית, ותמונות צבעוניות של השטרות והמטבעות, שהונפקו בישראל מיום קום המדינה.

7. פעילות בנק ישראל במטבע חוץ

פעילותה של מחלקת מטבע חוץ מתרכזת בניהול יתרות מטבע החוץ של בנק ישראל. נוסף על כך משמשת מחלקת מטבע חוץ בנקאי למשרדי הממשלה העוסקים ביבוא וביצוא, וכן מנהלת את חשבונות מטבע החוץ של הבנקים המסחריים, המופקדים בבנק ישראל על פי הוראות הנזילות. כמו כן מנהלת המחלקה את המסחר היומי עם הבנקים במטבע חוץ כנגד שקלים, בתוקף תפקידו של בנק ישראל כבנק מרכזי. מאז ינואר 1989 אומצה, כזכור, מדיניות ניהול שער החליפין של השקל ביחס לסל המטבעות בתוך תחום, שרוחבו 3 אחוזים מעל ומתחת לשער מרכזי. במאוס 1990 הורחב תחום זה ל-5 אחוזים לכל כיוון, במטרה לאפשר השפעה רבה יותר של כוחות השוק על שער החליפין.

ניהול היתרות הוא, כאמור, עיקר פעילותה של המחלקה. יתרות מטבע החוץ מוחזקות כדי שיהיה ניתן לממן את היבוא ואת פירעון החוב החיצון של המשק הישראלי בעתות של גידול הגירעון הבסיסי

במאזן התשלומים. בניהול היתרות נוקט בנק ישראל גישה זהירה, ומביא בחשבון כמה יעדים: הבטחת רמת נזילות ההולמת את צורכי המשק הישראלי, צמצום מרבי של הסיכונים השונים הנשקפים ליתרות והשגת תשואה נאותה להשקעות. לשם כך מושם בניהול השוטף דגש על פיזור נאות של ההשקעות, ומובא בחשבון הצורך לענות על ביקושים בלתי צפויים למטבע חוץ (כמו בסוף 1988, כאשר נמשכו מהיתרות קרוב ל-2 מיליארדי דולרים).

אחד הסיכונים הבולטים ליתרות מטבע החוץ נובע מן התנודות הבלתי צפויות בשערי החליפין של מטבעות שונים. בטבלה שלהלן ניתן להתרשם מן השינויים הניכרים שחלו בשער הדולר האמריקאי לעומת המרק הגרמני בכל אחת מן השנים האחרונות (סוף שנה לעומת סוף שנה קודמת). יש להדגיש שתנודות חריפות בשערי החליפין חלות גם במהלך כל שנה. במהלך שנת 1989, למשל, נע שער המרק/דולר בטווח של כ-20 אחוזים בין השער המרבי למזערי.

1989	1988	1987	1986	1985	1984	1983
(אחוזים לשנה)						
-3.6	+11.5	-18.6	-21.1	-21.8	+15.5	+14.6

כדי לצמצם עד למינימום את הסיכון הכרוך בתנודות שערי המטבע, ולהגן על כוח הקנייה של היתרות מנקודת ראותו של המשק הישראלי, נוהג בנק ישראל להחזיק את היתרות בהרכב מטבעי הדומה להרכב של היבוא ופירעון החוב החיצון. במקרים מסוימים מחליט בנק ישראל על חריגות קטנות מההרכב האמור — וזאת בהתאם למגמות הצפויות בשערי החליפין.

בהתאם לאמור לעיל, אמת המידה הנכונה למדוד בה את ההכנסות מהשקעת היתרות היא אותו הרכב מטבעי של היבוא ופירעון החוב החיצון (ולא הדולר או מטבע אחר כלשהו). בלוח ח'-6 מוצגים שיעורי התשואה של יתרות מטבע החוץ בשנים 1985 עד 1989, הן במונחי היבוא ופירעון החוב החיצון, והן במונחי דולרים ומרקים. כמו כן מוצגות ההכנסות במונחי דולרים, כמקובל.

לוח ח'-6

ההכנסות והתשואות מיתרות מטבע חוץ, 1985 עד 1989

1989	1988	1987	1986	1985	
(מיליוני דולרים)					ההכנסות
466	124	776	520	417	1. סך כל ההכנסות (על פי דוח רווח והפסד)
484	327	330	278	274	2. מזה: למעט הפרשי שער בדולרים
(אחוזים)					שיעורי התשואה ¹
8.8	3.2	15.0	14.4	15.3	3. התשואה במונחי דולרים
9.2	6.2	6.3	7.5	9.8	4. מזה: ריבית ורווחי הון
-0.4	-2.8	8.1	6.4	5.1	5. הפרשי שערים
4.8	15.3	-5.4	-7.0	-6.3	6. התשואה במונחי מרקים
8.7	6.4	9.1	8.3	9.5	7. התשואה במונחי הרכב היבוא והחוב החיצון
-0.5	0.1	2.4	0.8	-0.2	8. מזה: השפעת ניהול ההרכב המטבעי

(1) שיעורי התשואה מתייחסים להכנסות וליתרות למעט זהב, נקובים במונחים שנתיים, ומבוססים על חישוב יומי.

התשואה במונחי ההרכב המטבעי של היבוא (שורה 7) אינה מושפעת כמעט מתנודות בשערי המטבע. זאת תוצאה של הנקודות המהותיות שהוסברו לעיל: (א) מדיניות השקעתן של היתרות בהרכב דומה לזה של היבוא ופירעון החוב החיצון, משיקולי זהירות; (ב) מדידת התוצאות באמת המידה התואמת את ייעודן של היתרות.

התנודות של התשואה במונחי היבוא משנה לשנה מושפעות מגורמים שונים. ראשית, הן משקפות, בין השאר, את החריגות הקטנות של ההרכב המטבעי בפועל מן ההרכב המטבעי של היבוא. השפעתן של חריגות אלו על התשואה (שורה 8) היתה קטנה ביותר בשנים 1985 עד 1989, והתבטאה בתרומה שנתית ממוצעת של 0.6 אחוז. שנית, התשואה במונחי היבוא משתנה כתוצאה משינויים ברמת הריבית בשווקים הפיננסיים הבינלאומיים (שורה 4). כך, למשל, גידול התשואה ב־1989 לעומת 1988 נבע במידה רבה מעלייה של שיעורי הריבית הממוצעים בעולם, עקב מדיניות מוניטרית מצמצמת ברוב המדינות.

במונחי דולרים ניכרות תנודות רבות משנה לשנה — הן בסך כל ההכנסות בדולרים (שורה 1) והן בשיעור התשואה הכולל (שורה 3). עיקר התנודות קשורות למשקל הגבוה שנודע להפרשי השער הדולריים, המשקפים את השינויים שחלו בשער הדולר לעומת המטבעות האחרים. בניכוי הפרשי השערים, ההכנסות בדולרים (שורה 2) והתשואה הדולרית (שורה 4) יציבות יותר לאורך השנים. התוצאות במונחי דולר בהשוואה לתוצאות במונחי מרק גרמני (שורה 6 לעומת שורה 3) מדגימות את העיוות, שנוצר עקב התייחסות לתשואות במונחי מטבע ספציפי; בשנים שבהן התשואה הדולרית נמוכה יחסית, התשואה במרקים גבוהה יחסית ולהפך.

8. פעולות בנק ישראל במייצג המדינה במוסדות הפיננסיים הבינלאומיים

בנק ישראל מייצג את המדינה בכל עניין הנוגע לחברותה בקרן המטבע הבינלאומית, בבנק העולמי ובבנק הבינאמריקאי לפיתוח — ה־BID. בתחילת 1990 הוחלט על הקמת הבנק (האירופאי) לשיקום ופיתוח ארצות מזרח אירופה (European Bank for Reconstruction and Development, EBRD), וישראל התקבלה כאחת מ־39 המדינות המייסדות. בנק זה אמור לעודד ולסייע במעבר של משקי מזרח אירופה לכלכלת שוק, וצפוי, כי הקמתו תושלם בתוך שנה.

במסגרת ההתייעצויות התקופתיות, הנערכות עם המדינות החברות בקרן המטבע על מצבן הכלכלי, ביקרה משלחת של הקרן בישראל בסוף פברואר 1990, ובמהלך שהותה נפגשה עם נציגים של גורמי המשק השונים. בסיכום המוקדם, שהגישו כלכלני המשלחת לרשויות לפני צאתם מישראל, צוין, כי הם ערים לצורך הדחוף בהגדלת ההשקעות במשק, בעיקר לנוכח גל העלייה הצפוי, אך מזהירים מגירול נוסף של הגירעון התקציבי, העלול לשים לאל את הישגי הייצוב.

תפקיד הבנק העולמי וה־BID הוא לסייע בפיתוח משקיהן של ארצות מתפתחות. (ה־BID פועל רק בארצות אמריקה הלטינית ובאיים הקריביים). ב־1989 אושרה הגדלת ההון השביעית של ה־BID, שבמסגרתה יגדל בסיס ההון של הבנק בכ־26.5 מיליארדי דולרים. משמעות הדבר, שהיקף פעילות המימון של הבנק יתרחב, וצפוי כי כבר ב־1990 יגדל היקף ההלוואות שיאושרו בכ־50 אחוזים. במסגרת הגדלת ההון השביעית הוקצו לישראל 1,712 מניות, המחייבות תשלום בפועל של כחצי מיליון דולרים. חברותה של ישראל במוסדות אלה מקנה לחברות ישראליות את הזכות להשתתף במכרזי הפרויקטים, שהמוסדות משתתפים במימנם. בנק ישראל מספק מידע ומייעץ לחברות ישראליות בכל הנוגע למכרזים אלה; ב־1989 הקים בנק ישראל מערכת ממוחשבת כדי ליעל את העיבוד וההפצה של המידע על פרויקטים שבמימון הבנק העולמי וה־BID.

לציון 35 שנה להיווסדו, ארגן בנק ישראל, בשיתוף עם הבנק הבינאמריקאי לפיתוח, סמינר בינלאומי בנושא "תכניות ייצוב כלכלי — ניסיונות ולקחים", הסמינר נערך בירושלים ב־31 בינואר וב־1

בפברואר 1990. בין המשתתפים היו נגיד בנקים מרכזיים, שרי אוצר, נשיא ה-BID ואנשי אקדמיה מחו"ל. בסמינר הוצגו תשע עבודות מחקר, העוסקות בנסיונות הייצוב של ארגנטינה, בוליביה, ברזיל, טורקיה, יוגוסלביה, ישראל, מקסיקו וצ'ילה. ספר, שיכיל את העבודות האלה ואת דיוני הסמינר, יצא לאור בקרוב.

9. המחקר הכלכלי

ככל שנה, כולל רוח בנק ישראל חלק ניכר מהמחקר השוטף בכלכלת ישראל, המתנהל במחלקת המחקר של הבנק. מחקרים שוטפים אחרים, שכלכלני המחלקה עסקו בהם במשך שנת 1989 הם:

1. סקירת הנגיד על עליית אמצעי התשלום;
2. ארבע סקירות של ההתפתחויות הכלכליות בחודשים האחרונים;
3. תקציב לאומי לשנת 1990 (בשיתוף עם משרד האוצר והרשות לתכנון כלכלי);
4. תכנית מדיניות הכלכלית בתקופת עלייה;
5. תזכירי מדיניות בתחום ניהול שער החליפין, ליברליזציה של שוקי מטבע החוץ ומדיניות מוניטרית;
6. נתונים עיקריים על המשק.

נוסף על המחקר השוטף נערכו מחקרים בסיסיים, ומתוכם התפרסמו בסקר בנק ישראל:

1. פרסום מדרד המחירים לצרכן ובחינת יעילותו של שוק ניירות הערך;
2. הרפורמה בשוק ההון — יעדים ותוצאות ראשוניות;
3. הריבית הריאלית והנומינלית על החוב הפנימי והחיצוני;
4. נטל הריבית על האשראי הבנקאי לזמן קצר לענפי המשק, 1983 עד 1988.

בחו"ל התפרסמו או עומדות להתפרסם העבודות הבאות:

1. הגורמים לקביעת "המוניטין הפיננסי" — המקרה של ישראל, 1981 עד 1983;
2. הגורמים הקובעים את החיסוי בתעשייה הישראלית, 1965 עד 1977;
3. מדיניות שכר במשק באינפלציה גבוהה.

כמו כן מפרסמת מחלקת המחקר סדרת מאמרים לדיון, שבה מוגשות לציבור הכלכלנים בארץ

טיוטות של מחקרים, לפני הפרסום הסופי. בשנת 1989 הופיעו במסגרת סדרה זו מחקרים אלה:

1. החלוקה הסקטוריאלית של ההכנסה במודל של מיקוח עם ועדי עובדים;
2. שחיקתו של שער החליפין הריאלי — ביקושים וצמיחה, תיאור דיאגרמטי;
3. טכנולוגיות מתקדמות בתעשייה בישראל;
4. סקר החברות של בנק ישראל — בחינה מחודשת;
5. חיזוי האינפלציה בטווח הקצר בישראל, 1983 עד 1987;
6. השפעת שיעורי הריבית על ההשקעה בענפי הסקטור העסקי במשק הישראלי, 1962 עד 1987;
7. התקדמות טכנולוגית — שינוי מבני ופיריון בתעשייה — המקרה הישראלי;
8. מדרים למחירי מוצרים סחירים ובלתי סחירים;
9. קיזוז השפעת המדיניות המוניטרית כתוצאה מתנועות בינלאומיות — אמידה אמפירית בישראל שלאחר הייצוב ב-1985.

בתהליך עבודה נמצאים מחקרים רבים בתחומים מגוונים. אלה הנושאים העיקריים שבמחקר:

1. מודל אקונומטרי למשק הישראלי;

2. השפעת קשיחותו של השכר על שוק העבודה;
3. קשרי גומלין בין משתנים מוניטריים לבין מאזן התשלומים בישראל, 1970 עד 1980;
4. התפתחות תשלומי ההעברה בישראל, 1965 עד 1988;
5. שיעורי ריבית והמירווחים הגדולים בישראל — ניתוח אנליטי;
6. המבנה העתי של שיעורי הריבית על האשראי לזמן קצוב בתקופת אינפלציה בישראל;
7. החלקת מסים ובחינת האקוויוולנטיות הריקרדיאנית;
8. מדידת תנודות עסקיות בישראל;
9. עלות המעבר מייצוב לצמיחה בת קיימא — ישראל בשלב השלישי;
10. הייצור של הסקטור העסקי בטווח הקצר ובטווח הארוך בישראל;
11. עלות העבודה בתעשייה הישראלית;
12. התפתחות הפרמיה על הדולר השחור, 1985 עד 1989.

10. פרסומי בנק ישראל

בשנת 1989 הוציא בנק ישראל לאור את הפרסומים האלה:

א. מחלקת המחקר

- דין וחשבון לשנת 1988;
ההתפתחויות הכלכליות בחודשים האחרונים 46, 47, 48, 49 (עברית-אנגלית);
סקר בנק ישראל מס' 64;
תקציב לאומי לשנת 1989;
תיק נתונים עיקריים על המשק הישראלי (עוקדן, עדכון שבועי, עברית-אנגלית);
תכנית לחידוש הצמיחה ולהאטת האינפלציה;

Annual Report 1988;
The Israeli Economy — Facts in Figures 1989;
National Budget 1989.

ב. המפקח על הבנקים

- מערכת הבנקאות בישראל, סקירה שנתית, 1988;
סטטיסטיקה שנתית של המוסדות הבנקאיים, 1984–1988 (עברית-אנגלית);
סטטיסטיקה שוטפת של המוסדות הבנקאיים (עוקדן, עדכון חודשי, עברית-אנגלית);
מדריך לסניפי המוסדות הבנקאיים בישראל, ליום 1.1.1989;
סוגיות בבנקאות 8 ו-9;
דירקטוריון, ביקורת פנימית ורואה חשבון של תאגיד בנקאי;

Israel's Banking System, 1988;
Banks in Israel — Selected Figures, 1988;
Banking Review No. 2.

ג. חשב הבנק

דוחות כספיים לשנת 1988;

Financial Statements for the Year 1988.

ד. מינהל מילוות המדינה

הוראות לפדיון של מילוות חובה עלי-שם (עוקדן, עדכון תקופתי);
הוראות לפדיון מילוות חוץ (עוקדן, עדכון תקופתי);
תנאי פיקדונות לכיסוי תכניות חיסכון.

ה. מחלקת המטבע

סקירה שנתית 1988

ו. היועץ המשפטי

בנק ישראל — דינים והוראות (עוקדן, עדכון תקופתי).

ז. המפקח על מטבע חוץ

הוראות הפיקוח על מטבע חוץ (ערכונים וחוזרי המפקח);
מצבת החובות במטבע חוץ (חצי שנתי);
מאזן התשלומים של הסקטור הפרטי על בסיס מזומן (חצי שנתי).

ח. המחלקה המוניטרית

ההתפתחויות בשוק ההון, סקירה שנתית 1988;
מילוה קצר מועד, תשואות שנתיות.

ט. מחלקת מטבע חוץ

שערי חליפין של מטבעות חוץ בישראל, 1988;
שערים יציגים (דף שבועי).

11. הנגיד והנהלת הבנק

ב־1.1.1990 התמנה אברהם יעקבי למנהל מחלקת שירותי המיכון, במקום מאיר להב.

12. הוועדה והמועצה המייעצת

הוועדה המייעצת והמועצה המייעצת שמעו סקירות כלכליות שוטפות מפי הנגיד וחברי הנהלת בנק ישראל, וקיימו ריונים בנושאי משק מרכזיים, בהם: פעולות בנק ישראל להורדת רמת הריבית השקלית
פרק ח', פעולות בנק ישראל 339

במשק; צעדים כלכליים (ביניהם שינוי שער החליפין), שנקטו בנק ישראל והאוצר ביוני 1989 ובפברואר 1990; הצורך ברפורמות בתקציב המדינה ובתחומי המיסוי וההשקעות, יחד עם המשך הרפורמה בשוק הכספים וההון — לשם השגת תהליך צמיחה בריקיימא במשק; הגידול הצפוי של העלייה וההיערכות לכך. המפקח על הבנקים סקר את ההתפתחויות במערכת הבנקאות, ודיווח על השוואת זכויות ההצבעה בבנקים שבהסדר. כן הוצגו בפני הוועדה תכנית של בנק ישראל להנפקת אופציות למכירת מטבע חוץ, השכלול המתוכנן של שיטת המסחר במטבע חוץ והשינויים המתוכננים בפעילות הבנקים היעודיים. הוועדה אישרה שינויים בהסדרי הנזילות, שנועדו לאפשר את ביצוע המדיניות המוניטרית השוטפת והמשך שכלולו של שוק הכספים וההון; בין שינויים אלה: הקטנת שיעורי הנזילות על פיקדונות שקליים, על פיקדונות צמודים למדד (פקצ"ם), על פת"ם ועל תכניות חיסכון, שינוי הגישה לגבי מסגרת האשראי במטבע חוץ וקיצור תקופת האשראי המינימלית של הלוואות ישירות מחו"ל. המועצה המייעצת אישרה הנפקת מטבע בערך 5 ש"ח ומטבעות מיוחדים.

באפריל 1989 הסתיימה תקופת כהונתן של הוועדה המייעצת והמועצה המייעצת. ביוני 1989 מינתה הממשלה ועדה מייעצת חדשה, ובנובמבר 1989 — מועצה מייעצת.

דינים וחשבונות כספיים

לשנת 1989

מאזן בנק ישראל ליום 31 בדצמבר 1989 (ג' בטבת התש"ן)
(מיליוני שקלים חדשים)¹

31.12.1988	31.12.1989	ביאור	31.12.1988	31.12.1989	ביאור
2,015	2,645	שטרי כסף ומעות במחזור			תביעות כלפי חוץ לארץ
		התחייבויות לחוץ לארץ			זהב, מטבע חוץ וניירות
259	276	6 זכויות משיכה מיוחדות שהוקצו	7,390	10,463	ערך במטבע חוץ
		חשבונות קרן המטבע הבינלאומית			
61	64	7 והתחייבויות אחרות	1	1	נכסים אחרים במטבע חוץ
320	340		7,391	10,464	
		פיקדונות הממשלה והמוסדות הלאומיים			אשראי לממשלה
2,944	2,743	במטבע חוץ	9,047	9,039	2 חוב ארוך מועד
2,081	4,760	8 במטבע מקומי			
5,025	7,503				הלוואות
		פיקדונות של תאגידים בנקאיים בישראל	3,547	4,234	מוניטריות
		במטבע חוץ	306	477	3 אחרות
6,046	6,428	כנגד פיקדונות תושבי־פיצויים	3,853	4,711	
4,561	4,505	כנגד פיקדונות תושבי־אחרים			
1,189	1,767	כנגד פיקדונות לא־תושב			
11,796	12,700				4 ניירות ערך
			746	1,017	סחירים
		פיקדונות של תאגידים בנקאיים בישראל	112	30	בלתי סחירים
1,180	1,114	במטבע מקומי	858	1,047	
68	71	9 פיקדונות אחרים			
798	916	10 חשבונות אחרים	373	348	5 חשבונות אחרים
320	320	11 הון הבנק וקרן שמורה			
21,522	25,609		21,522	25,609	

(1) ראה ביאור א1.

להתחייבויות תלויות ראה ביאור 12.

הביאורים המצורפים הם חלק בלתי נפרד מהדוחות הכספיים.

רוח הכנסות והוצאות לשנה שהסתיימה ביום 31 בדצמבר 1989
(מיליוני שקלים חדשים)¹

1988	1989	ביאור	
הכנסות²			
1,522	1,855	13	מהשקעות בחוץ לארץ
1,693	1,524		מאשראי לממשלה
260	338		מהלוואות
59	101	14	מניירות ערך
29	18		אחרות
3,563	3,836		סך ההכנסות
הוצאות²			
			על פיקדונות של הממשלה ושל
			המוסדות הלאומיים
586	297		במטבע חוץ
392	608		במטבע מקומי
			על פיקדונות של תאגידים
			בנקאיים בישראל
1,795	1,736		במטבע חוץ
223	124		במטבע מקומי
81	75		על פיקדונות והתחייבויות אחרים
69	82	15	מינהלה וכלליות
6	8		הדפסת כסף וטביעת מטבעות
3,152	2,930		סך ההוצאות
411	906		עודף ההכנסות על ההוצאות
			נוסף הכנסות מהממשלה שחל עליהן
43	81	16	עקרון זהות העיתוי
454	987		הרווח הנקי
ייעוד הרווחים			
454	987		העברה לממשלה

(1) ראה ביאור א1.

(2) כולל הפרשים הנובעים מהתאמת הנכסים וההתחייבויות במטבע חוץ או הצמודים לו על פי שינויי שערם של מטבעות החוץ ביחס לשקל החדש.

הביאורים המצורפים הם חלק בלתי נפרד מהדוחות הכספיים.

דוח על השינויים בנכסים ובהתחייבויות לשנה שהסתיימה ביום 31 בדצמבר 1989

א. כלל הנכסים וההתחייבויות

יתרה ליום					
השינוי לעומת השנה הקודמת	נומינלי	מאות		נומינלי	
		31.12.88	31.12.89	31.12.88	31.12.89
ריאלי	נומינלי	(מיליוני ש"ח)	(מיליוני ש"ח)	(מיליוני ש"ח)	(מיליוני ש"ח)
					נכסים
					תביעות כלפי חוץ לארץ
17.3	41.6	8,921	10,464	7,391	10,464
-17.2	-0.1	10,920	9,039	9,047	9,039
					אשראי לממשלה
					הלוואות
-1.1	19.4	4,281	4,234	3,547	4,234
					מוניטריות
29.3	55.9	369	477	306	477
					אחרות
1.1	22.0	1,036	1,047	858	1,047
					ניירות ערך
-16.1	-6.7	634	² 532	373	348
					חשבונות אחרים
-1.4	19.0	26,161	25,793	21,522	25,609
					סך הנכסים
					התחייבויות
8.8	31.3	2,432	2,645	2,015	2,645
					שטרי כסף ומעות במחזור
-11.9	6.3	386	340	320	340
					התחייבויות לחוץ לארץ
					פיקדונות הממשלה והמוסדות הלאומיים
-22.8	-6.8	3,554	2,743	2,944	2,743
					במטבע חוץ
89.5	128.7	2,512	4,760	2,081	4,760
					במטבע מקומי
					פיקדונות התאגידים הבנקאיים במטבע חוץ
-11.9	6.3	7,298	6,428	6,046	6,428
					כנגד פיקדונות תושב-פיצויים
-18.2	-1.2	5,505	4,505	4,561	4,505
					כנגד פיקדונות תושב-אחרים
23.1	48.6	1,435	1,767	1,189	1,767
					כנגד פיקדונות לא-תושב
-21.8	-5.6	1,424	1,114	1,180	1,114
					פיקדונות התאגידים הבנקאיים במטבע מקומי
-5.6	14.0	1,045	987	866	987
					פיקדונות וחשבונות אחרים
-11.6	-	570	504	320	320
					הון הבנק וקרן שמורה ³
-1.4	19.0	26,161	25,793	21,522	25,609
					סך ההתחייבויות

(1) ראה ביאור 1א. שיעור השינוי במדרג המחירים לצרכן מדצמבר 1988 לדצמבר 1989 — 20.7 אחוזים.

(2) כולל את ההפרש בין עלותם המותאמת של הנכסים הלא כספיים לבין עלותם הנומינלית — 184 מיליוני ש"ח. (ב-1988 — 152 מיליוני ש"ח)

(3) ההפרש בסכומי ההון והקרן השמורה המותאמים מביא בחשבון התאמה של ההון והקרן השמורה בשנת הרוח בסך 66 מיליוני ש"ח.

הביאורים המצורפים הם חלק בלתי נפרד מהדוחות הכספיים.

דוח על השינויים בנכסים ובהתחייבויות לשנה שהסתיימה ביום 31 בדצמבר 1989

ב. הנכסים וההתחייבויות במטבע חוץ, או הצמודים למטבע חוץ

השינוי לעומת השנה הקודמת	יתרה ליום		
	31.12.88	31.12.89	
(אחוזים)	(מיליוני דולרים)		
נ כ ס י ם			
30.3	4,091	5,330	תביעות כלפי חוץ לארץ
-8.1	4,089	3,759	אשראי לממשלה ¹
54.6	141	218	הלוואות ¹
48.4	93	138	חשבונות אחרים ¹
12.3	8,414	9,445	סך הנכסים
ה ת ח י י ב ו י ו ת			
-2.3	177	173	התחייבויות לחוץ לארץ
			פיקדונות הממשלה והמוסדות הלאומיים
-14.3	1,630	1,397	במטבע חוץ
			פיקדונות התאגידים הנקאיים במטבע חוץ
-2.2	3,347	3,275	כנגד פיקדונות תושב־פיצויים
-9.1	2,525	2,295	כנגד פיקדונות תושב־אחרים
36.8	658	900	כנגד פיקדונות לא־תושב
21.5	158	192	פיקדונות וחשבונות אחרים ¹
-3.1	8,495	8,232	סך ההתחייבויות
29.0	3,433	4,430	יתרות מטבע חוץ המוחזקות בבנק ישראל ²

(4) הסעיף כולל סכומים במטבע חוץ או צמודים למטבע חוץ, וסכומים בלתי צמודים.

(5) יתרות מטבע חוץ המוחזקות בבנק ישראל מוגדרות כוהב, מטבע חוץ וניירות ערך במטבע חוץ, בניכוי פיקדונות של בנקים מחוץ לארץ ופיקדונות במטבע חוץ של תאגידים בנקאיים בישראל כנגד פיקדונות לא־תושב. הביאורים המצורפים הם חלק בלתי נפרד מהדוחות הכספיים.

1. עיקרי המדיניות החשבונאית

א. בסיס הדיווח החשבונאי

הדוחות הכספיים ערוכים בשקלים חדשים (להלן ש"ח) נומינליים. ברוח על השינויים בנכסים ובהתחייבויות מוצגים נתוני הנכסים וההתחייבויות (לרבות מספרי ההשוואה) בש"ח מותאמים, שכוח הקנייה שלהם זהה, ומשקף את רמת המחירים הממוצעת בחודש דצמבר 1989 — לפי מדר המחירים לצרכן שפורסם ביום 15.1.1990 (149.9 נקודות); המדר שפורסם ביום 15.1.1989 הוא 124.2 נקודות). הכנסות והוצאות נרשמות על בסיס צבירות (accrual basis) הכנסות והוצאות שנצברו כלולות בחשבונות אחרים; למעט ריבית והפרשי הצמדה שנצברו על ניירות ערך במטבע מקומי, הכלולים בסעיף ניירות ערך.

ב. חשבונות במטבע חוץ

נכסים והתחייבויות במטבע חוץ תורגמו לש"ח לפי השערים היציגים שנקבעו לתאריך המאזן. (ביום העסקים האחרון של שנת 1988 לא נקבעו שערים יציגים; לפיכך הדוחות הכספיים לשנת 1988 נערכו לפי שערי החליפין היציגים שנקבעו ביום העסקים הראשון של שנת 1989). להלן השערים היציגים, לתאריך המאזן:

1988	1989	
		(ש"ח)
1.8065	1.9630	דולר ארה"ב
2.4310	2.5974	זכויות משיכה מיוחדות (SDR)
1.9920	2.1454	סל המטבעות הראשון ¹

1) סל המטבעות הראשון היה נהוג עד ל-31.7.1986; הרכב הסל ביחידות מטבע החוץ השונות הוא כדלקמן: דולר ארה"ב — 0.35; לירה שטרלינג — 0.1295; מרק גרמני — 0.515; פרנק צרפתי — 0.6832; גילדן הולנדי — 0.2187.

זכויות משיכה מיוחדות (SDR) תורגמו על בסיס שער ה-SDR ביחס לדולר של ארה"ב. זהב מוצג על בסיס המחיר של 35 SDR לאונקיה.

נכסים והתחייבויות הצמודים למטבע חוץ נכללים במאזן בתוספת הפרשי הצמדה לפי השערים היציגים שנקבעו לתאריך המאזן.

הכנסות והוצאות במטבע חוץ נזקפו לרוח ההכנסות וההוצאות לפי השערים היציגים ששררו בעת ביצוע הפעולות.

ג. ניירות ערך

ניירות ערך במטבע חוץ מוצגים לפי העלות במטבע חוץ (מחיר הקנייה הממוצע המשוקלל), או לפי שווי השוק, הנמוך שבהם — לגבי כל סוג נייר ערך בנפרד.

ניירות ערך סחירים במטבע מקומי מוצגים לפי השווי הנקוב בתוספת ריבית והפרשי הצמדה שנצברו, או לפי שווי השוק, הנמוך שבהם — לגבי כל סוג נייר ערך בנפרד.

ניירות ערך בלתי סחירים מוצגים לפי השווי המותאם, תוך התייחסות לגילוי דעת מס' 46 של לשכת רואי חשבון בישראל. השווי המותאם מחושב על בסיס מדר המחירים לצרכן הידוע בתאריך המאזן.

בניינים וציוד שבבעלות הבנק מוצגים לפי העלות בניכוי פחת שנצבר.

ה. השתתפות במוסדות כספיים בינלאומיים

ההשתתפות מוצגת לפי העלות. העלות כוללת סכומים הדרושים לשמירת שווי ההשתתפות במונחי מטבע חוץ, בהתאם לתנאי ההשתתפות במוסדות השונים. (לגבי ההשתתפות בקרן המטבע הבינלאומית — ראה ביאור 7.)

ו. פנסיה ופיצויי פרישה לעובדים

העתודה לפנסיה ולפיצויי פרישה לעובדים מחושבת על בסיס אומדן אקטוארי, שהותאם לתאריך המאזן. חלק מניירות הערך במטבע מקומי מיועדים כנגד החבות לפנסיה ולפיצויי פרישה לעובדים; ההכנסות מניירות ערך אלה נזקפות בדוח ההכנסות וההוצאות כנגד גידול של החבות האמורה מעל ההפרשה השוטפת.

ז. רווחים להעברה – עקרון זהות העיתוי

הכנסות מהממשלה בגין ניירות ערך ממשלתיים (כמו כל ההכנסות וההוצאות של הבנק) נזקפות לדוח ההכנסות וההוצאות על בסיס צבירות. כדי שבנק ישראל לא יעביר לממשלה רווחים שנצברו, אך טרם התקבלו על ידי במוזמנים מהממשלה, מנכים מ"עודף ההכנסות על ההוצאות" אותן הכנסות מהממשלה שנצברו בחשבונות לשנת הדוח, אך עומדות לתשלום על ידי הממשלה לאחר תום שנת התקציב השוטפת. בשנה שבה סכומי הכנסות אלה עומדים לתשלום על ידי הממשלה, מוסיפים הכנסות אלה ל"עודף ההכנסות על ההוצאות", ומעבירים אותן לממשלה. עקרון זהות העיתוי אינו חל על ניירות ערך המיועדים כנגד החבות לפנסיה ופיצויי פרישה לעובדים. (ראה ביאור 11.)

2. א ש ר א י ל מ מ ש ל ה — ח ו ב א ר ו ך מ ו ע ר

הסעיף כולל בעיקר:

א. אשראי בסך 7,315 מיליוני ש"ח, צמוד לעלייה של סל המטבעות הראשון (ראה הערת שוליים לביאור 21), ונושא ריבית של 8 אחוזים הצמודה לאותו סל. (ב־31 בדצמבר 1988 היתה יתרת החוב 7,323 מיליוני ש"ח.)

ב. אשראי בסך 1,660 מיליוני ש"ח, נושא ריבית תעריפית בסיסית (prime) ועוד 2 אחוזים. שיעור הריבית הממוצעת בשנת 1989 היה 18.2 אחוזים, במונחים שנתיים על בסיס חישוב רבעוני (אשתקד, בתקופת החוב — 18.7 אחוזים).

הריבית והפרשי ההצמדה בגין כל שנה עומדים לפירעון כיום 31 בדצמבר של אותה שנה. הקרן עומדת לפירעון בתשלומים שנתיים עד שנת 2012.

3. ה ל ו ו א ו ת א ח ר ו ת

הסעיף כולל בעיקר הלוואות במטבע חוץ. אלו הן קרנות למתן אשראי לזמן בינוני וארוך, קרנות לקידום השיווק וקרן להסבה ליצוא.

4. ניירות ערך

בסעיף ניירות ערך סחירים כלולים מלוות ממשלתיים, צמודים — במלואם או בחלקם — למדד המחירים לצרכן או לדולר של ארה"ב. שווי השוק שלהם הוא 1,159 מיליוני ש"ח. (ב־31 בדצמבר 1988 — 765 מיליוני ש"ח.)
הסעיף ניירות ערך בלתי סחירים כולל בעיקר מלוות חובה ממשלתיים, שנרכשו ממפעלים בהתאם לחוק המלוות (הוראות שונות) תשל"ח — 1977.

5. חשבונות אחרים (נכסים)

סעיף זה כולל בעיקר: (א) ריבית והכנסות לקבל; (ב) השתתפות במוסדות הכספיים הבינלאומיים הבאים: הבנק הבינלאומי לשיקום ולפיתוח (IBRD), האיגוד הבינלאומי לפיתוח (IDA), התאגיד הבינלאומי למימון (IFC), הבנק הבינאמריקאי לפיתוח (IDB) והתאגיד הבינאמריקאי להשקעות (IIC); (ג) בניינים וציוד, לאחר ניכוי פחת שנצבר.

6. זכויות משיכה מיוחדות

יתרתן של זכויות המשיכה המיוחדות שהוקצו היא 106 מיליוני SDR. (ב־31 בדצמבר 1988 — סכום זהה.) הסעיף זה, מטבע חוץ וניירות ערך במטבע חוץ כולל זכויות משיכה מיוחדות בקרן המטבע הבינלאומית בסך 90 אלף SDR. (ב־31 בדצמבר 1988 — 46 אלף SDR.)

7. חשבונות קרן המטבע הבינלאומית והתחייבויות אחרות כלפי חוץ לארץ

חשבונות קרן המטבע הבינלאומית במסגרת המכסה הם כדלקמן (31 בדצמבר של כל שנה):

1988	1989	1988	1989	
(מיליוני SDR)		(מיליוני ש"ח)		
447	447	1,086	1,160	המכסה
447	447	1,086	1,160	ההתחייבות

התחייבויות אחרות כלפי חוץ לארץ כוללות התחייבות למוסדות כספיים בינלאומיים בסך 56 מיליוני ש"ח והתחייבות בגין הסכמי מסחר בסך 8 מיליוני ש"ח. (ב־31 בדצמבר 1988 — 52 מיליוני ש"ח ו־9 מיליונים, בהתאמה.)

8. פיקדונות הממשלה והמוסדות הלאומיים

במטבע מקומי

סעיף זה כולל פיקדונות של הממשלה בלבד. אלה כוללים פיקדון מיוחד בסך 222 מיליוני ש"ח (ב־31 בדצמבר 1988 — 89 מיליוני ש"ח), שהוא תמורה לרכישות במקור של ניירות ערך ממשלתיים על ידי בנק ישראל לצורך ייצוב שערים בבורסה לניירות ערך בתל אביב.

9. פיקדונות אחרים

סעיף זה כולל בעיקר פיקדונות של הקרן הדו־לאומית למחקר ולפיתוח תעשיית ארה"ב-ישראל ופיקדון של הקרן הדו־לאומית למרע ארה"ב-ישראל.

10. חשבונות אחרים (התחייבויות)

סעיף זה כולל בעיקר: (א) הכנסות מהממשלה שחל עליהן עקרון זהות העיתוי (ראה ביאור 11' וכן ביאור 16); (ב) ריבית והוצאות לשלם; (ג) עתודה לפנסיה ולפיצויי פרישה לעובדים.

11. הון הבנק וקרן שמורה

הון הבנק ליום המאזן הוא 60 מיליוני ש"ח, והקרן השמורה — 260 מיליוני ש"ח. (ב"ר 31 בדצמבר 1988 — סכומים זהים).

12. התחייבויות תלויות

ההתחייבויות התלויות הן כדלקמן: (א) סכומים שטרם נדרשו על מניות והשתתפויות שנחתמו במוסדות כספיים בינלאומיים — 630 מיליוני ש"ח (ב"ר 31 בדצמבר 1988 — 580 מיליוני ש"ח); (ב) אשראי תעודות — 39 מיליוני ש"ח (ב"ר 31 בדצמבר 1988 — 44 מיליוני ש"ח); (ג) ערכויות — 17 מיליוני ש"ח. (ב"ר 31 בדצמבר 1988 — 10 מיליוני ש"ח).

13. הכנסות מהשקעות בחוץ לארץ

במונחי דולרים של ארה"ב הסתכמו ההכנסות ב־466 מיליוני דולרים. (בשנת 1988 — 124 מיליוני דולרים).

14. הכנסות מניירות ערך

סעיף זה כולל הכנסות מניירות ערך ממשלתיים המוחזקים בבנק ישראל. הכנסות מניירות ערך שיועדו לשמש כנגד החבות לפנסיה ולפיצויי פרישה לעובדים, ושימשו לכיסוי חלקי של גידול החבות האמורה אינן כלולות בסעיף זה. (ראה ביאור 11').

15. הוצאות מינהלה וכלליות

הוצאות אלו — פרט להוצאות בגין שנים קודמות ובניכוי עליית מדר המחירים לצרכן על בסיס חודשי — ירדו בשנת 1989 בכאחוז אחד לעומת שנת 1988. (ב"ר 1988 — עלייה של כ־3 אחוזים לעומת 1987).

16. העברה לממשלה — הרווח הנקי

הרווח הנקי — הסכום המיועד להעברה לממשלה — כולל, נוסף על "עודף ההכנסות על ההוצאות", גם הכנסות של בנק ישראל מניירות ערך ממשלתיים, שנצברו בשנים קודמות, אך התקבלו בשנה השוטפת (או יתקבלו עד סוף השנה התקציבית, של הממשלה, 1989/90). ב־1989 היתוספו ל"עודף ההכנסות על ההוצאות" 81 מיליוני ש"ח (בשנת 1988 — 43 מיליוני ש"ח), שהם הקטנה של יתרת ההכנסות שחל עליהן עקרון זהות העיתוי. יתרת סכום ההכנסות שחל עליהן עקרון זהות העיתוי ל־31.12.1989 היתה 244 מיליוני ש"ח. (ב"ר 31.12.1988 — 325 מיליוני ש"ח).